

IZUM I BIBLIOTEKE – 25 GODINA USPJEŠNE SARADNJE

IZUM AND LIBRARIES – 25 YEARS OF SUCCESSFUL COOPERATION

Mr.sci. Tomaž Seljak

direktor IZUM-a / Director of IZUM

Institut informacijskih znanosti, Maribor
Institute of Information Science, Maribor
2000 Maribor, Slovenija / Slovenia
tomaz.seljak@izum.si

Sažetak: U 2009. godini IZUM će proslaviti 25. godišnjicu rada na području automatizacije i računarskog povezivanja biblioteka. U tom periodu dogodile su se velike društvene i tehnološke promjene koje su utjecale na njegov razvoj. Za lociranje nacionalnog centra za automatizaciju biblioteka u Mariboru bio je presudan mladi mariborski univerzitet koji je u računarskoj tehnologiji vidio svoju razvojnu priliku. Od samog početka u našem smo radu afirmisali sistematski pristup i međunarodne standarde po uzoru na OCLC. Izabran koncept uzajamne katalogizacije predstavljao je zahvat u tradicionalnu bibliotečku hijerarhiju, a automatizacija je unijela i brojne druge promjene u rad biblioteka, zato je izazvala i konzervativne otpore. Istraživači i univerziteti prvi su prepoznali važnost informatizacije biblioteka, a Savezni sekretarijat za razvoj je 1988. godine izabrao IZUM za generalnog izvođača velikog projekta Sistema naučnih i tehnoloških informacija Jugoslavije. U kratkom vremenu do raspada Jugoslavije, u svim republikama i pokrajinama bili su postavljeni temelji automatizovanih bibliotečkih sistema, koji su bili značajni za razvoj nakon osamostaljenja novih država. U Sloveniji je IZUM postao javni zavod za razvoj i održavanje bibliotečkog sistema COBISS.SI te informacijskog sistema o istraživačkoj djelatnosti SICRIS. Po slovenačkom uzoru bili su uspostavljeni, te se izvode projekti virtualnih biblioteka BiH, Crne Gore, Srbije i

Makedonije. Svi ti bibliotečki sistemi sporazumno su se povezali u mrežu COBISS.Net, koja je jedna od najvećih bibliotečkih mreža u Evropi, jer joj se pridružila i Bugarska, a interes za saradnju iskazuju još i biblioteke u Albaniji i na Kosovu. IZUM je s COBISS-om značajno doprinio da se mijenja takođe i ugled bibliotekarske profesije, koju su prije četvrt vijeka povezivali sa prašnjavim skladištima knjiga, a danas je simbolizuje informacijska i komunikacijska tehnologija.

Ključne riječi: IZUM, bibliografski servis, automatizacija biblioteka, računarsko povezivanje biblioteka, uzajamna katalogizacija, SNTIJ, COBISS, CRIS, COBISS.Net

Abstract : In 2009, IZUM will celebrate 25th anniversary of its operation in the field of library automation and the computer linking of libraries. Over this time, many social and technological changes occurred and affected its development. Crucial in finding the location of the national centre for the automation of libraries in Maribor was a young Maribor-based university that saw in computer technology its development opportunity. Since the very beginning of our operation, a systematic approach and international standards, following the model of OCLC, have been applied. The chosen concept of shared cataloguing interfered with a traditional library hierarchy, whilst the automation brought about a number of other changes in the operation of libraries and thus also provoked conservative oppositions. Researchers and universities were first to become aware of how important was the computerisation of libraries, and in 1988 IZUM was appointed by the Federal Secretariat for Development as the leader of a large-scale project on the system of scientific and technological information of Yugoslavia. In a short period until the disintegration of Yugoslavia, in all

republics and regions the foundations of automated library systems had been laid, which were of great relevance for the development after new states became independent. In Slovenia, IZUM got the role of a public institution for the development and maintenance of the COBISS.SI library system and the SICRIS current research information system. Following the Slovenian model, the projects on virtual libraries of Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Serbia and Macedonia have been set up and carried out. All these library systems have linked by common agreement into a COBISS.Net network. With Bulgaria joining the network and with the interest for cooperation shown also by libraries in Albania and Kosovo, COBISS.Net has become one of the largest library networks in Europe. Through COBISS, IZUM has significantly contributed to the reputation of library profession. Today, the library profession is symbolised by information and communication technology, although only a quarter of a century ago, it was associated with dusty book warehouses.

Keywords: IZUM, bibliographic service, library automation, computer linking of libraries, shared cataloguing, SNTIJ, COBISS, CRIS, COBISS.Net

UVOD

Godine 2009. navršit će se četvrt vijeka od prvog elektronskog zapisa koji je nastao pomoću naše programske opreme. Od tada se IZUM sve više posvećivao automatizaciji bibliotečke djelatnosti, koja je ubrzo postala njegovo glavno poslanstvo i znak raspoznavanja.

Od 1984. godine, kada smo stupili na put bibliografskog servisa (bibliographic utility), u geografskom prostoru našeg djelovanja dogodile su se nevjerojatne društvene promjene, koje su iznjedrile i cio niz novih država. No, ništa manje dramatične nisu bile promjene u struci i tehnologiji, kojima se bavimo. Pregled događanja u tom 25-godišnjem periodu jeste zbog svoje izuzetne dinamike vrlo zanimljiv zadatak, no s druge strane takođe i vrlo zahtjevan, jer se procesi prepliću i sve njihove dimenzije još dugo neće biti sasvim razjašnjene. No, vremenski međaš je tako markantan da bi bila šteta ispustiti ga, zato svjesno rizikujem da će moje ocjene biti još "vruće", jer sam preblizu događanju, da bi ga mogao tretirati neutralno i "hladno".

IZUM sa COBISS-om nije nikad trgovao, nego je uvijek i posvuda tražio istomišljenike za zajedničko izvođenje projekata povezivanja biblioteka i njihovih informacijskih izvora. Samo smo na taj način mogli realizovati ciljeve koji su znatno nadilazili materijalne okvire s kojima smo raspolagali. Na idealne uslove nije bilo moguće čekati, nego smo zajedno s bibliotekama svjesno išli u rizike da dostignemo razvijene države. Danas imamo u rukama dokaze da je COBISS međunarodno konkurentan sistem koji svojim korisnicima omogućava optimalnu informiranost o bibliotečkoj građi i efikasno predstavljanje rezultata njihove kreativnosti.

```
1. ID=6524417 LN=0000025970 M 13.10.1984
   UKM::OLD

001 an - novi zapis ba - tekstovno gradivo -
   tiskano
   cm - monografska publikacija d0 -
   hierarhičnega
   odnosa ni e00325603
100 a19841013
1010 aslv - slovenski
2000 aORGANSKA KEMIJA : ZA 8.RAZR.OSNOVNE ŠOLE
210 d001970
675 s54
700 1aKORNHAUSER bALEKSANDRA
```

Prvi bibliografski zapis

ZAŠTO MARIBOR?

Bibliotekarstvo je značajno centralizovana djelatnost, koja se rado veže na strukture vlasti i zato su njegove ključne funkcije uvijek koncentrisane u prijestolnicama. Maribor, dakako, nikad nije bio prijestolnica, zato je lokacija centra za automatizaciju biblioteka kao suštinske razvojne funkcije uvijek pobuđivala čuđenje, a ponekad i suprotstavljanje.

Maribor je dobio univerzitet tek 1975. godine, kad je Slovenija konačno uvidjela da naglo rastuće potrebe za visokim obrazovanjem više ne može zadovoljavati samo jedan – nacionalni – univerzitet. Novi univerzitet posebno je nastojao iznaći perspektivna stručna područja koja su drugdje bila slabije razvijena. Nudilo se računarstvo, koje se šezdesetih godina prošloga vijeka počelo naglo širiti te je bilo sve jasnije da predstavlja tehnologiju budućnosti. Ako su na starijim univerzitetima u Jugoslaviji računarstvo tretirali prvenstveno u sklopu "teorije", u Mariboru je već od samog početka u prvom planu bila "praksa". Tražili smo područja u kojima se računar može najuspješnije upotrijebiti. Tome su pripomogle i ove okolnosti:

- velika (prije svega američka) računarska industrija izabrala je Sloveniju kao odskočnu dasku za ekspanziju na Istok, zato je bilo lakše stupiti u vezu sa IBM, CDC, DEC - kasnije DELTOM itd...;
- u Mariboru su postojala velika i uspješna preduzeća koja su bila sposobna investirati u tada veoma skupu računarsku tehnologiju;
- važnu riječ imala je tehnička inteligencija, koja se nije bojala "mašina koje misle" nego su one tu inteligenciju veoma privlačile.

Tako su mariborske visoke škole već nekoliko godina prije osnivanja univerziteta formirale računarski centar koji se brinuo o uvođenju računarstva u studijske i istraživačke programe.

(RCUM) toga se zadatka prihvatio sistematičnije te je krenuo s posjetom OCLC u Dublin / Ohio, koji je već tada predstavljao vodeću instituciju na području automatizacije biblioteka, radi upoznavanja njihovog iskustva. Našli smo se na prostranom polju bibliotečkih standarda te specijalizovane programske i mašinske opreme, pri čemu u prvom planu nije bila izolovana biblioteka nego bibliotečki sistem sa uzajamnom katalogizacijom.

Danas se samo po sebi razumije da je ključ automatizacije biblioteka u svima dostupnom elektronskom katalogu, no tada su naše biblioteke mnogo više željele da im računar pomaže samo kod pozajmice ili samo kod ispisa kataloških listića i sl. Pored toga je koncept uzajamne katalogizacije rušio

Univerzitetaska biblioteka Maribor

Maribor je prvi u bivšoj državi počeo automatizovati poslovanje visokog školstva (upis, ispitne evidencije, knjigovodstvo, personal), što smo uspješno prenosili takođe i na državni nivo.

Mladi univerzitet pridavao je biblioteci veliku važnost, zato su vrlo brzo provedene pripreme za izgradnju Univerzitetaska biblioteka Maribor (UKM), koje je vodio dr. Bruno Hartman. Na osnovu poređenja s projektima novih biblioteka u svijetu, postalo je posve jasno da će budućnost bibliotekarstva biti tijesno povezana s računarima.

Tada je kod nas već postojalo nekoliko pokušaja upotrebe računara u poslovanju biblioteka, ali su ti pokušaji bili više amaterski i bez ikakve veze s projektima koji su već bili u toku u svijetu – bila je riječ prvenstveno o izradi različitih spiskova pomoću tekst editora. Računarski centar Univerziteta u Mariboru

tradicionalnu bibliotečku hijerarhiju, u kojoj su nacionalne biblioteke u potpunosti vladale centralnim katalogom, a svim drugim bibliotekama dostavljale kataloške listiće. Nacionalna bibliografija bila je tada autorski rad bibliotekara sa posebnim ovlaštenjima. Automatizacija je zahvatila i cio niz drugih ustaljenih hijerarhijskih odnosa, jer se nipošto nije mogla ograničiti samo na očekivanja "bibliotečkih vlasti", tj. da će isprogramirati tradicionalne postupke bez ikakvih suštinskih promjena.

RCUM je u drugoj polovici osamdesetih godina prošlog vijeka za jedne postao razlogom krajnje uznemirenosti, jer je najavljivao promjene, a za druge izvorom optimističkog očekivanja, jer ih je smetala zastarjelost biblioteka. Bilo je od posebne važnosti da je iza sebe imao univerzitet koji se želio iskazati savremenim tehnološkim rješenjima.

Slovenačke biblioteke imale su tada velike zaostatke u katalogizaciji građe, što je predstavljalo posebno veliku smetnju za istraživače, zato je Zajednica za nauku Slovenije 1987. godine prva podržala Maribor kao hosta sistema naučnih i tehnoloških informacija Slovenije. Mjeseca decembra iste godine predsjedništvo tadašnje Zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka prihvatilo je IZUM-ov koncept uzajamne katalogizacije kao zajednički osnov bibliotečkog informacijskog sistema Jugoslavije, što je podržala i Zajednica jugoslovenskih univerziteta.

SA INFORMATIKOM IZ JUGOSLOVENSKE KRIZE

Krajem osamdesetih godina prošlog vijeka kriza je bila već svima očigledna stvarnost bivše Jugoslavije. Galopirajuću inflaciju, koja je bila posljedica gospodarskih dubioza i podjarivanja političkih konflikata, mogla se zaustaviti samo otvaranjem prema Evropi i afirmacijom znanja. To je vodilo saveznog ministra za razvoj dr. Božidara Matića da formira fond za poticanje tehnološkog razvoja Jugoslavije, iz kojeg se finansirala serija ključnih razvojnih projekata. Među njima bio je i Sistem naučnih i tehnoloških informacija Jugoslavije (SNTIJ). Za generalnog izvođača izgradnje SNTIJ izbran je RCUM. Na toj osnovi bilo je izvedeno

Neke su se biblioteke vanredno brzo uključile u sistem, što važi za Maribor, Beograd, Novi Sad, Pulu itd. Druge su bile skeptične, kao npr. u Zagrebu. U mnogim je okruženjima dolazak Mariborčana predstavljao prvi susret sa informacijskom tehnologijom. Svi su se mogli uvjeriti kako je kompleksna i dugoročna automatizacija biblioteka. Zahvaljujući tome mogli su izbjeći tako česta *ad hoc* rješenja koja obično bibliotekama "za male novce" nude različiti "majstori", a koja se uvijek iskažu kao najskuplji način informatizacije.

Iako je za obrazovanje bilo na raspolaganju veoma malo vremena, osposobljen je lijep broj kadrova koji su shvatili važnost uvođenja računara u biblioteke i koji su se u svojim okruženjima na ovaj ili onaj način zauzimali i ubrzavali modernizaciju bibliotekarstva.

Zadaci nacionalnog, a zatim još i federalnog bibliografskog servisa diktirali su takođe i organizaciono prilagođavanje RCUM-a novim prilikama. Nakon preimenovanja u Institut informacijskih znanosti Univerziteta u Mariboru, ubrzo je uslijedilo još i osamostaljenje dijela centra koji se bavio razvojem informacijskih sistema nauke, obrazovanja i kulture. Od tada nastupamo pod nazivom Institut informacijskih znanosti (IZUM).

Zapaljena NUB Sarajevo

računarsko opremanje nacionalnih i univerzitetskih biblioteka te nekih srodnih institucija. Implementacijom tehnologije DECNET u mreži za prijenos podataka YUPAK nastala je informacijska mreža s kakvom su se mogle pohvaliti samo razvijene države.

No, historija je dobila u pomenutom vremenu silna ubrzanja koja su dovela do naglog raspada Jugoslavije. S tim je, dakako, i projekt SNTIJ bio prekinut. Dogodila su se strašna ratna razaranja koja su nekoliko godina onemogućavala normalnu saradnju na prostoru bivše Jugoslavije. Nužnu

pomoć nekim smo bibliotekama jedno vrijeme morali obezbjeđivati čak ilegalno.

VIRTUALNA BIBLIOTEKA

Vlada Republike Slovenije ubrzo poslije osamostaljenja preuzela je ulogu osnivača IZUM-a te ga finansirala kao javnu službu koja ima normativni osnov u zakonima o bibliotekarstvu i o istraživačkoj djelatnosti. To je omogućilo da se IZUM usredotoči na dogradnju funkcionalnosti bibliotečkog informacijskog sistema, koji je dobio takođe i svoje ime: COBISS – kooperativni online bibliografski sistem i servisi.

Polazište sistema jeste uzajamna katalogizacija, koja je osnov za sve druge servise, kao što su automatizovana pozajmica, nabavka, statistike i brojne druge bibliotečke funkcije. COBISS upotrebljavaju sve vrste biblioteka te omogućava višefunkcionalnost. COBISS.SI već više godina uključuje sve značajnije slovenačke biblioteke i približava se tački kad će ga upotrebljavati sve biblioteke u Sloveniji bez izuzetka. Takva zagarantovana bibliotečka podrška, koja je dostupna praktično svakom, od velike je važnosti za kvalitet i međunarodnu konkurentnost svih djelatnosti koje se temelje na znanju, a posebno nauke, obrazovanja i kulture.

Razvoj informacijske i komunikacijske tehnologije jeste trajan izazov za IZUM, jer informacijski sve pismeniji korisnici COBISS-a očekuju da će imati mogućnost korištenja najsavremenijih računarskih alata. To je "nikad završena priča", u kojoj se IZUM takmiči s najvećim svjetskim igračima, jer su poređenja na webu uvijek pri ruci. I Slovenija pripada informacijski razvijenim članicama EU, stoga treba računati i s natprosječnom zahtjevnosću korisnika COBISS-a. Po ocjenama komparativnih studija informacijskog društva u EU (SIBIS), IZUM je u tome veoma uspješan.

IZUM razvija takođe i slovenački informacijski sistem o istraživačkoj djelatnosti (SICRIS). Njegova povezanost sa COBISS-om nudi online bibliografije istraživača, koje su od velike važnosti za vrednovanje istraživačkih dostignuća i za vođenje naučne politike. Organizacija EUROCRIS to smatra najinventivnijim dostignućima svih CRIS-ova u Evropi.

Sistemi i servisi koje je IZUM razvio sastavni su

dijelovi "Virtualne biblioteke Slovenije", koja je uzorak i referenca za druge države, a posebno za okruženja s kojima sarađujemo dugi niz godina. Tako smo zamislili projekte virtualnih biblioteka Makedonije, Srbije, Crne Gore i BiH. Kod toga afirmišemo pristup koji se ne može upoređivati s načinom nastupanja običnih ponuđača programske opreme za automatizaciju biblioteka, jer se IZUM prihvatio rješavanja cjelokupnog spleta uslova za modernizaciju biblioteka, od organizacionih do kadrovskih, a nerijetko takođe i finansijskih.

IZUM se naročito angažovao u BiH, gdje nam je prije jedne decenije uspjelo u komplikovanim prilikama "daytonskog uređenja" pridobiti sve univerzitete za jedinstven bibliotečki sistem, ali to međunarodni *supervizori* nikad nisu znali dovoljno cijeniti i adekvatno podržati. Stoga ne čudi da je COBISS.BH osim uspona doživljavao takođe i padove.

Konferencije COBISS u Mariboru su se kroz jednu i po deceniju razvile u jedno od najvažnijih sastajališta bibliotekara i informatičara u regiji. To su svojim učešćem potvrdile takođe i međunarodne organizacije, kao što su UNESCO, CEI i EU. No, osim riječi pohvale, ni od jedne od tih organizacija nismo dočekali da bi značajnije finansijski podržala projekte automatizacije i povezivanja biblioteka u državama zapadnog Balkana, kojim bi to bilo od velike pomoći prilikom reintegracije u Evropu. Na kraju smo se sami morali pobrinuti takođe i za finansije.

BIBLIOTEČKA MREŽA COBISS.NET

Direktori nacionalnih biblioteka, kao zastupnici bibliotečkih sistema koji upotrebljavaju COBISS, 2003. godine su potpisali sporazum o slobodnoj i besplatnoj razmjeni bibliografskih zapisa, što je normativni osnov funkcionisanja mreže COBISS.Net. Godine 2006. mreži se pridružila još i Bugarska, a očekujemo takođe Albaniju i Kosovo. Nažalost, Hrvatska već duže vrijeme traži svoj put u automatizaciji biblioteka, ali rješenje još nije našla. U mrežu COBISS.Net danas je povezano više od 500 biblioteka iz osam država (takođe slovenačke biblioteke u Austriji, Italiji i Argentini), te ona na taj način predstavlja jednu od najvećih regionalnih bibliotečkih mreža u Evropi.

Statistika razmjene bibliografskih zapisa je veoma podsticajna:

Uzimajući u obzir nedavnu historiju, kad su na prostoru što ga danas povezuje COBISS.Net divljali ratovi, možemo s ponosom govoriti o vanrednim dostignućima na afirmaciji međusobnog priznavanja, mirnog suživota i multikulturalnosti. Inače nam nijedan političar nije izjavio takvo priznanje, a niti ga od njih očekujemo, jer COBISS.Net nije namijenjen politici, nego hiljadama i hiljadama

konkurencijom; zato moraju svojim korisnicima neprekidno dokazivati da su njihove usluge na nivou savremene informatike. Samo se najveći nacionalni bibliotečki sistemi mogu sami uhvatiti u koštac s tim izazovima, a i ti se po pravilu međusobno povezuju da bi lakše obezbijedili priključak na razvoj. Za manje nacionalne bibliotečke sisteme povezivanje jeste imperativ. U regiji Jugoistočne Evrope, odnosno

COBISS.Net	Preuzeto iz COBIB.SI	Preuzeto iz COBIB.SR	Preuzeto iz COBIB.MK	Preuzeto iz COBIB.CG	Preuzeto iz COBIB.BH	Ukupno
COBISS.SI	-	5.120	593	107	245	6.065
COBISS.SR	12.131	-	1.259	1.762	3.119	18.271
COBISS.MK	3.376	11.449	-	28	215	15.068
COBISS.CG	2.608	59.572	68	-	335	62.583
COBISS.BH	3.321	18.652	88	125	-	22.186
Ukupno	21.436	94.793	2.008	2.022	3.914	124.173

Statistika razmjene bibliografskih zapisa u periodu od 11. 11. 2004. do 21. 11. 2008.

korisnika kojim su bibliografske informacije potrebne u njihovom svakodnevnom radu i životu.

Razmjena bibliografskih zapisa ima vrlo konkretan finansijski učinak, jer je za katalogiziranje jedne bibliografske jedinice potrebno 30-60 minuta najkvalificiranijeg bibliotekarskog rada, a s preuzimanjem zapisa iz COBISS.Neta to se vrijeme značajno skraćuje. Dodatna korist jeste i bitno viši kvalitet zapisa koji je rezultat međusobnog stručnog nadzora. No, brojni su takođe i posredni pozitivni učinci na brži razvoj nacionalne bibliotekarske struke, koja se preko mreže COBISS.Net otvara prema svijetu i učestvuje u napretku globalne struke. Danas biblioteke nisu više jedine ustanove koje se bave bibliografskim informacijama, nego moraju računati sa snažnom međunarodnom i domaćom

zapadnog Balkana takva bibliotečka razvojna alijansa definitivno je COBISS.Net.

Jednako važno kao pridobivanje bibliografskih informacija iz svijeta jeste i slanje vlastitih bibliografskih informacija u svijet. COBISS.Net pokriva zemlje sa izuzetnom kulturnom historijom, koje i dan-danas predstavljaju velik i za cio svijet zanimljiv potencijal znanja i umjetnosti, a sve to se manifestuje preko bibliografskih informacija. COBISS.Net je tim zemljama garancija vidljivosti njihove kreativnosti, bibliografske obrade u bibliotekama u globalnoj bibliotečkoj mreži.

Kao što se u Sloveniji na COBISS oslanja vrstan informacijski sistem praćenja istraživačke djelatnosti (SICRIS), slični sistemi (E-CRIS) su u nastajanju i u drugim državama koje koriste COBISS.

Ekran E-CRIS.BH

PERSPEKTIVA

IZUM je sve vrijeme angažovan na dva fronta:

- nastoji uvesti bazičnu automatizaciju biblioteka u okruženjima koja iz različitih razloga to sama ne bi bila u stanju provesti bez aktivne međunarodne razvojne pomoći;
- aktivno učestvuje u globalnim nastojanjima obnove bibliotekarstva sa uključivanjem novih dostignuća informacijskih i komunikacijskih tehnologija u COBISS.

Svjesni smo da je uspješnost naših projekata ovisna od sposobnih ljudi – kako u IZUM-u tako i u bibliotekama, zato u njih mnogo i ulažemo. Neka nam bez lažne skromnosti bude dozvoljeno kazati da smo u dvije decenije postavili na noge bibliotečku informatiku kao novu struku u kojoj vodeću ulogu igraju specijalisti iz IZUM-a. Možemo takođe reći da smo pokrenuli proces transformacije bibliotekarske profesije, koju su još prije četvrt vijeka karakterisale

prašnjave knjižne police, a danas ih karakteriše računarska tehnologija. Nekad okrenuto nazad u prošlost, bibliotekarstvo je danas izrazito okrenuto naprijed te kao takvo predstavlja jedan od važnih pokazatelja informacijskog društva.

U brigu o stručnom razvoju kadrova ubrajamo organizaciju i sufinansiranje regionalnog postdiplomskog bibliotekarskog studija u Zadru i u Ljubljani. Istu ulogu imaju naše konferencije COBISS i stručni časopis Organizacija znanja (OZ). Ovdje svakako spada i obiman program funkcionalnog osposobljavanja bibliotekara za rad u COBISS-u. Ubijeđen sam da se kroz sve to učvršćuje takođe i osjećaj profesionalne pripadnosti COBISS-u kao izrazito pozitivna percepcija koja bibliotekarima podiže društveni ugled u njihovom okruženju.

